

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

dini və milli tolerantlıq, millətlərarası münasibətlərin inkişaf etdirilməsi

Faiq Ələkbərov fəlsəfə doktoru, dosent

Bu günlərdə bütün dünya müsəlmanları kimi Türk-İslam dünyasının bir parçası olan Azərbaycan xalqı da Məhəmməd peyğəmbərin (s) mövlud, yəni doğum gününü qeyd etmişdir. Ümumiyyətlə, son zamanlar azərbaycanlıların Peyğəmbərin (s) doğum gününə diqqətləri daha çox artmışdır. Bu da, insanlarımızın İslam dininin mahiyyəti və Peyğəmbərimizin (s) fəlsəfi-ictimai fikirləri ilə yaxınlıqdan qaynaqlanırlar. Artıq azərbaycanlılar Peyğəmbər (s) və İslam dini ilə bağlı fikirləri mənbələrdən öyrənir ki, bu da dinə münasibətdə sağlamlıq bir nəslin yetişməsinə səbəb olur.

Bu nəslin dinə münasibətdə mü-tərəqqi ruhunun daha da gelişməsinədə Azərbaycan mütəfəkkirlərinin yarıdıcılıqlarında Məhəmməd peyğəmbərlə (s) bağlı məsələləri öyrənməsi də vacibdir. Xüsusilə, yeni dövr mütəfəkkirlərimiz (19-20-ci əsrlər) Allahın rəsulu ilə bağlı ayrıca şeirlər və məqalələr yazmışlar. Belə ki, onlar peyğəmbərimizin həyat yolunun öyrənilməsinə, onun əqidəsinin mahiyyətinin dərk olunmasına və bu mənada, onun mövludunun bəşəriyyət üçün əhəmiyyətinə yönəlmişlər.

Hələ, 19-cu əsrdə tanınmış Azərbaycan mütəfəkkiri Seyid Əzim Şirvani yazırdı ki, Peyğəmbər (s) dünyaya yalnız yeni bir din gətirməmiş, həm də bir sülh və əminamanlığın təməlini qoymuşdur. Onun fikrincə, Allahın rəsulu öz ideyaları insanların qəlbine yol tapmış böyük və dahi şəxsiyyətdir:

**Ol ki, nələyni vermiş ərsə rəvac,
Ənbiya cümlə feyzinə möhtac.
Zatına yox zamana çrə nəzir,
Mehdiyü hədiyü bəşirü nəzir –
Kim, odur şəmsi-Yəsribü Bəthə,
Şəbi-dacə cəməli verdi ziya.
Münkəşəf ondan oldu sübhü-əzəl,
Münxəsəf ondan oldu Latü Cəsəl.
Odur ecəzə mənbəyi-mütləq,
Barməğindən qəməl olub münşəq.
Ona Qurani möcüzü-baqi –
Ki, qoyub aciz əhli-afəqi.
Gərçi ümmidi zahir ol mövla,
Leyk oldu müəllimi-əsmə.
İlləti-mayəkünü məniyi-üün,
Mənbəyi-çəşməsəri-elmi-lədüün.
Siri-tövhidü nəfsi-səməddir,
Əhədü Əhmədü Məhəmmədir.**

20-ci əsr Azərbaycan xalqının tanıdığı mütəfəkkiri, milli ideoloq Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Peyğəmbərimizin (s) mövlud bayramı ilə bağlı «İrşad» və «Açıq söz» qəzetlərində müvafiq olaraq yazdığı «Bu gün» və «Mövlud bayramı» adlı məqalələri xüsusilə diqqətəlayiqdir. «Bu gün» adlı məqaləsində Rəsulzadə ilk növbədə, Allahın Rəsulunun dünyaya gəlməsi ilə bəşər tarixində yeni bir səhifənin açılmasını qeyd etmişdir: «Bu gün bir mübarək gündür ki, ələmi-islamiyyətdə ondan artıq, ondan müqəddəs, ondan əzizlərdən

gün olmasın gərəkdir. Bu gün ələmi-islamiyyət üçün əziz və gəramidir, onun üçün ki, bu gündə bəşəriyyətin ağılı olan hörmətli peyğəmbərimizin taxta çıxma günü olub, cümlə müsəlmanların qaranlıq və heyret vadisindən xilas olaraq, nuraniyyət və mərifət bağçasına keçdikləri gündür. Bu gün haman gündür ki, onda dəryayı-cəhl və vəhşətdə qərç olan ərəblərə mərhə-

məti-ilahi izal olub, tarixi bəşəriyyətdə parlaq bir səhifə ittixaz etməklərinə səbəb olan Məhəmməd ibn Abdullaha əleyhissəlam həzrətləri cümlə insanları vadiyi-cəhəldən qurtarıb, elm və mərifət irişdirmək üçün məbus oldu».

Eyni zamanda, o Peyğəmbərimizin (s) böyüklüyünü, müqəddəsliyini qeyd etməklə yanaşı, ona olan sevgisini və məhəbbətini də ifadə etmişdir. Rəsulzadənin fikrincə, peyğəmbərin doğum tarixi elə bir mübarək gündür ki, həmin gündə cəhəldən və səfəldən neçə on illər gizli olub, təcəlli etməkdən məhrum qalan həqqaniyyət nuru cəvələnib, zülmət-pərəst olan yarasə təbiətlərə dünyanı daraldıb: «Bu gündən əsasi-islam olan hüquq-pərəstlik "lailahəilləlah" cümlə həqiqət-kəranəsi ilə işar edilmiş cəhəldən məhz və küfran olan büt-pərəstlik fəsxinə hökmü ilahi sadir oldu. İslamiyyət nöqtəyi-nəzərindən bu günün nə qədər həsiyyəti varsa, insanıyyət nöqtəyi-nəzərindən də bir o qədər var və bəlkə də artıqdır. İslam dininin vəzi ilə bir çox insanlar təriqət-zəlal və əsəbiyyətdən qurtarıb rahə-nicat və fəlahə düşdüyünü heç kəs dənə bilməz, zənn ediyorum».

«Açıq söz» qəzetində qələmə aldığı «Mövlud bayramı» məqaləsində isə M.Ə.Rəsulzadə yazırdı ki, mövlud müsəlmanlar arasında milli bayram kimi keyfiyyətli şəkildə qeyd olunmalıdır. Başqa sözlə, oruc, qurbanlıq bayramları islam ələmində hansı şəkildə qeyd olunursa, mövlud bayramı da həmin mənada həyata keçirilməlidir. Rəsulzadə yazırdı: «Hər şeydən əvvəl mövlud rəsmiyyətdən ziyadə səmimi və mənəvi simaya malik bütün xüsusiyyəti ilə ruhlı və tam milli bir gün olmalıdır. Buna «reut» (tamaşa) rəngi vermək, bu gün başqa millətlərin, rəsmi hökumət adamlarının, bələdiyyə və sair müəssisat rəisinin də məclisimizə gəlib bizi təbrik etmələrini gözləmək bidadır. Bərabər yaşadığımız ruslar, ermənilər dəxi milad bayramında böylə rəsmi bir «reut» düzəlddikləri yoxdur. Bu «reut» ancaq təzə ildə oluyor ki, buna müqabil bizim eskidən novruz «reut»imiz vardır. Oruc, qurbanlıq bayramları nə kibi milli və dini bir mənada isə, mövlud da öylə olmalıdır. Eydi-fətr ədasında, bayram namazı qıldıqda və yainki aşura matəmi saxladıqda, necə ki, rəsmiyyət gözləmiyor, kim-sədən təvəqqi etmiyoruz ki, məclisimizdə bulunsun, mövludda da böylə

yapılmalıdır. Hətta demək istiyorum ki, mövlud mərasimi xüsusi binalarda yapılacağına məsciddə, məscidi-camədə icra olunursa, daha münasib və daha müvafiq olur».

Azərbaycan türk mütəfəkkiri Əli bəy Hüseynzadə də «Mövludi-Nəbi» məqaləsində yazırdı ki, Peyğəmbərimizin (s) mövludu bəşəriyyət tarixində ən dəyərlı günlərdən biridir. Onun fikrincə, artıq bu gün heç bir məzhəb fərqi olmadan, bütün müsəlmanlar üçün birliyə çevrilmişdir: «Bu sənə Mövludi-Nəbi münasibətilə Bakı əhli ikinci dəfə olaraq bilafərqi-məzhəb mütəhəddən bayram eliyor və ittihadın binasına müəyyən bir təməl daşı atiyor. Keçən sənəki ilk xütveyi-ittihadımız, 13 əsr əvvəl viladət – Nəbiyə rast gələn hadisəti-əzimeyə müşabəh vəqayə içində vüqu buldu ki, «Həyat» bunu vəqtilə zikr etmiş idi. Burada şayani-diqqət bir şey daha varsa, o da bu illər peyğəmbərin təvəllüd etdiyi tarixi – şəmsi ayı ilə tarixi-qəməri ayının yekdigərə təvafuq etməsidir. Bu da əmri-ittihadın ibtidası üçün ayrıca bir fəli-xeyr əddə olunsa səzadır. Məlumdur ki, peyğəmbərin viladətəi həm rəblüləvvəl, həm də

şəmsi-ziyapərvər,
Sərasər qura qərç oldı bu zülmət-gahi-insiyyət
Təməvvüc eylədi dəryayı-fəyazə-neyi-qüfran,
Kənarə düşdi bir dürri-səfadari-yetimiyyət

Bu gün fəxri-cahan pırayeyi-məhdi-vücad oldı,
Bu gündə bəxş olundı kainatə təzə bir zinət.
Zəlamə-şirkdə puyani sərgərdani ikən ələmi,
Bu gündə şölədar oldı çırağiməclisi-vəhdət.

Hadi «Lövheyi-təsviri-maarif» şeirində isə göstərirdi ki, peyğəmbərimiz elm öyrənməyi hər şeydən üstün saymışdır:

Bəşikdən qəbrədek təhsil edək adabu ırfanı,
Əgər Çin ölkəsində olsa cuyəndə olaq elmi,
Qılıb kəsbi-fəzail, edəlim tövsii-ruhani.
Ülmə talib olmaq fəzdir mərda-nü nisvanə,

Bəşərsən, zahirən, lakin məqami-həqq məkanındır,
Lisani-xaliq ələmi-həqiqətdə lisandır.

Sən əvvəli-zati-məailisən ki, Quran mədhi-xanıdır,
Bunu təsdiq edər Quranü Fırqan, ya Rəsulullah.

Qədəmi-pakin ilə izzət-i-insan füzun oldı,
Yığıldı Kəbədən əsnam, o saqi-səmişgün oldı.

Təcəlləyi-cəməlindən ədular bağı xun oldı,
Cahana bəxş qıldın feyzü ehsan, ya Rəsulullah.

Qurtardı iqrari-biismi-rəbbinə xəlqi cəhəldən,
Sən əvvəlki zati-müəzzimsən, mələik ərşi-izzətdən.

Enib oldı qəpda cümlə dərbən, ya Rəsulullah...
Bəşərsən, zahirən, lakin məqami-həqq məkanındır,
Lisani-xaliq ələmi-həqiqətdə lisandır.

Sən əvvəlki zati-müəzzimsən, mələik ərşi-izzətdən.

Enib oldı qəpda cümlə dərbən, ya Rəsulullah...

Başqa bir Azərbaycan türk aydını Yüsif Ziya Talbzadə isə hesab edirdi ki, Məhəmməd peyğəmbərin (s) gətirdiyi din və ayin üsulları müsəlmanlar üçün bir öməkdir. Onun fikrincə, Allahın taniyan fərd millətini, milli birliyini və ən əsası «İslam birliyi»-ni dərk etmiş olur: «Xudavəndi ələming məxluqatı xəlq etməkdə əsl məqsədi xəlyaiqi təşkil etməkdir. Bu səbəbdəndir ki, Xudavəndi ələm əsl fitrət insaniyyəni ümuma bir təriqimüstəqim üzrə xəlq edibdir». Talib-

Azərbaycan mütəfəkkirləri

Mövlud bayramı haqqında

nisan ayının ortalarında vüqu buldu. Peyğəmbərimiz asimandan baranirəhmətini yağdığı və dənizlərdə dülərəin təkəvvün etdiyi bir zamanda dünyaya bir dürri-yetim olaraq gəldi».

Milli operamızın banisi Üzeyir Hacıbəyli «Mövludi-Nəbi bayramı» məqaləsində (1916) yazırdı ki, indiyə peyğəmbərin mövludunun istənilən səviyyədə qeyd olunmamasının günahkarı özümüz olmuşuq: «Mürsəli-xuda olan zəlalət qaranlığını hidayət nuri ilə işıqlandıran bu gün «islam» adında üç yüz milyon nəfər nüfusu böyük bir ələm vücudinin səbəbi olan zişan bir peyğəmbərin mövlud günü ne üçün eydi-əzha, eydi-fətr və eydi-novruz kimi rəsmi bir surətdə bayram edilməyibmiş, deyə sual olunduqda cavabı nə olursa-olsun heyret və təəccübə səbəb olacaqdır. Uşaq, böyük, kişi, arvad, fəqir, dövletli, cahil, alim – hər kəsə izzü ehtiramı fərz bilinən və ismi həmişə səlavət ilə yad olunan peyğəmbərimiz səlavəttullahın vücudi-pakına qarşı hörmət və ehtiramımızı inkar etmək olmaz».

Tanınmış Azərbaycan türk mütəfəkkiri Məhəmməd Hadi isə Peyğəmbərimizin (s) mövlud gününə həsr etdiyi «Mövludi-fəxri-ələm» şeirində (Füyuzat N15, 1907, 13 aprel) yazırdı ki, onun doğum günü dünyada yeni bir mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. Qaranlıq içində inləyən dünyaya nura boyanmışdır. Hadi yazırdı:

Edib məmur elmə bizləri məhbubi-yəzdani...

Hadinin fikrincə, Peyğəmbərimiz (s) yüz min əzab çəkən bir insan olmamışdır. Ona görə də, müsəlmanlar heç vaxt Allahın rəsulunun yolundan dönməməlidir. Çünki yalnız onun gelişli ilə dünya dəyişmiş və işıqlı bir yola qədəm qoymuşdur:

Cənabi-Əhməd əsri: xəlq biürfan halında,

Cəhəldən cisimlənməmişdi əbucəhlan halında.

Həmişə qətlü qarət, adətən bir şan halında.

Əvət, gördüm o dövrü dövrü-xunxaran halında.

İşıqlı yol da gəldi həzrəti-Quran halında.

Azərbaycan türk mütəfəkkirlərindən Əlabbas Müznibin də Məhəmməd peyğəmbərə (s) həsr etdiyi şeirlər diqqəti cəlb edir. O, «İqrari-iman» adlı şeirində yazırdı ki, peyğəmbərin (s) mövludu insanlar üçün nicat yolu olmuş, onun üzünün nuru ilə Allah Qurani müsəlmanlara göndərmişdir:

Açıldı məhrin ilə çəşmi-iman, ya Rəsulullah,
Sifindi nurun ilə qəlb-i-əzan, ya Rəsulullah.

Bu gün sübhü-əzəldən doğdı bir

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur